են առանց մեզ հետ խորհրդակցելու, առանց նրա յանցանքը քննութեանը ենթարկելու:

Մեր թշնամիները միշտ ջանումէին մեղադրել մեզ որ մենք կրօնափոխութիւն և բողոքականութիւն ենք քարոզում: Այժմ կը տեսնենք թէ ով է աւելի հաւատարիմ մնացել հին, սկզբնական, մաքուր, ազատամիտ լուսաւորչական եկեղեցու հիմնարկութեանը՝—մենք, թէ նրանք, որոնք ոտի տակ առնելով մեր եկեղեցու ընտրողական, ժողովրդական սկզբունքը, հլու, անտրտունջ, ստրկաբար, կուրօրէն կը հպատակվեն մեր եկեղեցու ժամանակակից անարժան սպասաւորների բռնաւորութեանը:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՆՈՒԽՈՒՑ

28 նոյեմբերի

Այժմ մեր քաղաքի մէջ հրդեհներն աւելի յաճախ են պատահում: Դեռ չէ անցել տասնուհինգ տարին, երբ Նուխու տների կտուրները, առհասարակ, ծածկված էին եղեգնով, իսկ ամենափոքր մասը տախտակով, բայց վերջին ժամանակները մեր քաղաքը ստացել է բոլորովին մի այլ կերպարանք: Այն ցնցոտի եղեգնեայ կտուրների և հնօրեայ փտած տախտակի ծածկերի տեղ՝ այժմ ամենուրեք երևում է կղմինտրով ծածկված տներ և այլ և այլ շինութիւնների բազմութիւնը: Ում որ յայտնի են տեղական հանգամանքները, նրան չը պէտք է զարմացնի մեր քաղաքի՝ արտաքին կողմից, այսպիսի արագ փոփոխութիւնը: Այդ փոփոխութեան պատճառը՝ յաճախ կրկնվող հրդեհներն են: Մեզանում այնքան սովորական երևոյթ է դարձել տուն այրվելը, որ գիշերները փոքրիկ երեխայքն անգամ՝ լսելով մի հրացանի ձայն, ասում են «մէկ», յետոյ՝ «երկու», իսկ հրացանի երրորդ զարկի հետ՝ «տուն է այրվում» ասում են և վերմակը պինդ քաշում մինչև ականջները: Եւ եթէ մեռելաթաղից վերադարձած, աչքերը ճպռոտ ժամկոչն էլ, քնաթաթախ՝ իրան քարելով խառնիխուռն հնչեցնում է զանգակները, այդ էլ նշանակում է որ հրդեհը շատ սաստիկ է և վտանգաւոր: Որքան մտաբերում եմ, չէ պատահել մի այնպիսի տարի, որի ընթացքում առնուազը, տասը, տասնուհինգ կամ քսան անգամ հրդեհներ չը լինենք տեսած: Իսկ այդ լինում է մեծ մասը վրէժխնդրութիւնից և շատ սակաւ անզգուշութիւնից: Մի ուրիշ տեղ վրէժխնդրութիւնը կատարվում է աւելի ազնիւ կերպով, իսկ Նուխում ամենաբարբարոս և ստոր միջոցներով: Վրէժխնդրութիւնը աւելի մահմետականների կողմից է լինում, քան թէ հայերի: Վերջին երկու ամսվայ ընթացքում հրդեհները սկսեցին աւելի յաճախ տեղի ունենալ և հայերի մէջ: Այդ ժամանակը՝ երբ դատապետի բացակայութեան պատճառով, նրա տեղը կառավարում էր նրա օգնականը, երեք անգամի հրդեհներով այրվեցան երեք հայի տներ, որոնց քարերն անգամ եփում էին, իսկ չորրորդն էր մեծ բաղարը, որի տասնումէկ խանութը այրվելուց յետոյ, տեղական բնակիչները հազիւ կարողացան առնել կրակի առաջը: Սարսափելի էր ամբողջ քաղաքի այդ գիշերվայ տագնապը: Ամբողջ ազգաբնակութիւնը՝ ամենահեռաւոր թաղերիցն անգամ, լացով, իրար ոտնատակ տալով, վազում էր հրդեհի տեղը: Նաւթի, բրթի, բամբի, մետաքսաթելի, չալերի, չթերի և հազար ու մի տեսակ մթերքների պահեստներն այդտեղ են գտնվում: Հարստութեան մեծ մասը դարձեալ հայերին է պատկանում, գլխաւորապէս օտարականներին: Բաւական էր, եթէ մի բարակ քամի փչէր հարաւային կողմից, էլ այն ժամանակը՝ ամբողջ բաղարն ու քարվանսարաները այրվելով, նուխեցիք ստիպված պէտք է լինէին օգնութիւն խնդրել Վանից, Ալաշկերտից և քրդերի կողոպտած այլ և այլ տեղերից (ի հարկէ, որքան առել էին, այնքան էլ կը ստանային): Եթէ, իբրև առնելով այս դէպքը, ճիշդ հաշուելու լինենք հրդեհների թիւը, կը տեսնենք որ վերջին տասնուհինգ տարիների ընթացքում քաղաքային շինութիւնների մօտաւորապէս կէս մասը ենթարկվել է հրդեհների: Ամեն անգամի այրված շինութիւնը՝ նորոգվելիս, անպատճառ կղմինտրով է ծածկվում, նոյնպէս և նոր շինութիւնները և այն տները, որոնց տէրերը երկիւղից օր առաջ փոխում են նրանց եղեգնեայ կամ տախտակեայ կտուրները: Ահա այս է պատճառը, որ մեր քաղաքն այսպէս կարմիր, գեղեցիկ գոյն ունի: Բայց պէտք է տեսնել թէ ինչ սև հոգիք են ապրում և սև օր քաշում այդ կարմիր կտուրների տակ: Չը նայելով իր երկրի զանազան բերքերի առատութեանը և յաջող առևտրին, Նուխեցին նիւթականապէս շատ և շատ աղքատութեան մէջ է: Ամեն օր լսում էք «առուտուրը վատ է», «այս տարի բերքը սակաւ է», «մթերքները թանգացել են», «անձրև չեկաւ» և «սրանք են պատճառը» որ ապրելու էլ հնար չը կայ»: Սխալ են այս եզրակացութիւնները, որովհետև միակողմանի դատողութեան արգասիք են: Թէև այս չարիքները տնտեսական յետադիմութեան համար յարգելի պատճառներ են, բայց մեզանում պատահական են դրանք, ուրեմն պէտք է որոնենք մեր ընդհանուր, ամենօրեայ թշնամին:—Մեր ընդհանուր թշնամին՝ հրդեհներն են: Երկար տարիներից սկսած՝ Նուխին տնտեսական որ և է ճիւղի մէջ յառաջադիմական մի քայլ անգամ չէ կարողացել անել, այն ինչ տասնուհինգ տարվայ ընթացքում քաղաքային շինութիւնների մեծ մասը զոհ է եղել կրակին: Ահա թէ որտեղ պէտք է որոնել մեր աղքատութեան գլխաւոր պատճառը: Գիտենք թէ տարին աջողակ է, բերքն առատ, առևտուրը տաք: Տասը տարի անխոնջ աշխատելով կազմեցի մի գումար, դրանով տուն, գոմ, խանութ շինեցի և սարքեցի դրանց կահ կարասիքով և ապրանքով, բայց յանկարծ իմ չարամիտ քաղաքացիներից մէկը մի լուցկիով վառեց տունս կամ խանութս և իմ շատ տարիների վաստակս մի ժամումն այրվեցաւ, մոխիր դարձաւ. այնուհետև աղքատ եմ, թէ ոչ: Պատահում է որ նոյն դէպքը մի քանի տարվայ ընթացքում մի և նոյն մարդու տանը կրկնվում է մի քանի անգամ, և կամ այրվելով մէկի տունը՝ կրակն անցնում և այրում է մի քանիսի տներն էլ. այստեղ չարիքն աւելի է սաստկանում, թէ ոչ: Երբեմն էլ, ինչպէս ասացի, տներն այրվում են անզգուշութիւնից: Բայց թէ առաջին և թէ երկրորդ դէպքում շատ սակաւ է պատահում, որ գտնեն յանցաւորին, և եթէ գտնվում էլ է նա, և պատժվում, բայց յանցաւորի պատժվելը չէ կարող փոխարինել հասցրած վնասին: Եւ եթէ այդ բոլորի վրա էլ աւելացնենք բնութեան երբեմնական ժլատութիւնը, թանգութիւնը, սովը, մորեխը և քաղաքացիների մէջ փոխադարձ օգնութեան մշտական բացակայութիւնը, այն ժամանակը հեշտ կարող էք երևակայել որ Նուխեցին հասել է չքաւորութեան յետին աստիճանին: Բայց մինչև ցայսօր ոչ ոք արժանաւոր ուշադրութիւն չը դարձրեց՝ ընդհանուր թշուառութիւն սպառնացող, այս չարիքների վրա, ոչ ոք չը չը մտածեց հրդեհների առաջն առնելու հնարաւոր միջոցների վրա: Փառք Աստուծոյ, քաղաքը խօ փող ունի: Եթէ իւրաքանչիւր տարի այրվող շինութիւնների գնահատութեան տոկոսի գոնեա մէկ տասներորդականի չափ քաղաքային փողերից ծախսելով մեր քաղաքումն էլ կը կազմակերպվի հրդեհաշէջների մի խումբ, Նուխին թէ ներկայում և թէ ապագայում ոչ մի ապահովութիւն չէ կարող ունենալ հրդեհների երեսից, և աղքատութիւնը, դժբախտութիւնն ու սպանութիւնը գնալով աւելի ու աւելի հաստատ արմատներ կը գցեն մեր հողի մէջ: Իսկ եթէ կասեն դժուար է քաղաքային փողերից մի այդպիսի գումար ծախսելը, ապա թող հրդեհաշէջ խմբի ձեռքով ազատված իւրաքանչիւր տանից մի նշանակեալ մասնաւոր տուրք ստանան յօգուտ քաղաքի: Այս կէտի վրա հրաւիրում եմ մեր դեպուտատների, ժողովրդի ընտրեալների և այն բոլոր մարդկանց ուշադրութիւնը, որոնք յանձն են առել ժողովրդի ապահովութիւնը երաշխաւորել: Յուսով ենք, որ մեր ամենքից յարգված դատապետն էլ, օգուտ քաղելով ժողովրդի դէպի ինքն ունեցած համակրութիւնից, հոգով կառաջնորդի իրագործել հրդեհաշէջների խմբի կազմակերպութիւնը:

Փ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Այսօր, ուրբաթ օր կրկին լինելու է Արծրունու թատրոնում ա մ ե ր ի կ ա կ ա ն խմբի ներկայացումն: Վերջին ներկայացմանը շատ քիչ ժողովուրդ կար: Ցաւալի է տեսնել, որ այդ տեսակ գեղեցիկ ներկայացումներին թիֆլիսեցիները չեն յաճախում: Մենք չենք ասում որ մի և նոյն անձինք երեք անգամ գան, բայց ինչքան մարդ կայ Թիֆլիսում, որ դեռ չէ տեսել այդ ներկայացումները: Զանգակների կօնցերտը ճշմարիտ արժէ լսել մի քանի անգամ, բացի սորանից երկու օրիորդներ, Տերեզա և Ցէլինա, շատ լաւ են ածում ջութակի վրա, իսկ միւս երկու փոքրիկ օրիորդները շատ գեղեցիկ կերպով են պար գալիս: Եթէ մեր թիֆլիսեցիները ճշմարիտ մի բանով զբաղված լինեն, մենք ոչինչ չենք ասի: Բայց մինչև որ Ամերիկայից, Ֆրանսիայից կամ Ռուսաստանից մեզ մօտ հիւր եկած արտիստները ներկայացումներ կամ կօնցերտներ են տալիս, թիֆլիսեցիների մեծ մասը նստած են կլուբներում կամ տանը և թուղթ են խաղում և աւելի շատ են ծախսում թղթի մէջ տանուլ տալով,

---

մնդղար գործում էին նրա կնիկների զարդարանքի համար, որ լափում էր ամբողջ գաւառների եկամուտը:

Զատոնների այդ խումբը, որ յատկացրած էր կանանոցի համար, բոլորովին անմատչելի էր: Նա շուրջանակի պատած էր բարձր ա լ ա չ ո ւ ղ ո վ,*) որ կոչվում էր ս ա ր ա յ-փ է ր դ ա յ, այսինքն աչքալի վարագոյր: Այնտեղ կարող էին մուտք գործել միայն ներքինիները և սևամորթ ստրուկներն ու ստրկուհիք:

Այն առաւօտ կանանոցի հրապարակի վրա կատարվում էր մի արտակարգ շարժողութիւն: Բոլորը զբաղված էին մի մեծ պատրաստութիւնով: Աղախիններից մի քանիսը նստած էին մերկ գետնի վրա, բոլորել էին ահագին, երկաթեայ կասկարայի շուրջը: Նրանցից մէկը ալիւր էր մաղում, միւսը փայտեայ տաշտի մէջ խմոր էր հունցում, երրորդը խմորից գնդակներ էր շինում, չորրորդը գնդակները հարթ տախտակի վրա դնելով, փայտեայ կլորիկ իշոտակով բաց էր անում և նրանց բոլորակ լաւաշի ձև էր տալիս. հինգերորդը վեր էր առնում լաւաշները, տարածում էր տաքացած կասկարայի վրա և նրանցից հաց էր թխում: Աշխատութիւնը կատարվում էր ամենայն արագութեամբ. մի և նոյն ժամանակ նրանց գլխաւորները չէր արգելում խօսել, ծիծաղել և բամբասել: Երկու կնիկներ դրանցից փոքր ինչ հեռու, պտտեցնելով շրջակայ երկանաքարի թևքը, ալիւր էին աղում: Սպիտակ փոշին պատել էր նրանց սև մազերը և երեսը: Մի քանիսը կաթսաների մէջ տապակում էին ամբողջ գառներ, կամ շամփուրների վրա միս էին խորովում: Կարծես, մի ահագին բանակի համար պատրաստվում էր նախաճաշիկ:

—Հաֆիզ, գիտես ինչ է պատահել այս գիշեր, ասաց մանկահասակ Այիշան մի սևաչեայ կնոջ, որ նստած շարքի մէջ, հարում էր խնոցին կարագ պատրաստելու համար:

—Ի՞նչ է պատահել, հարցրեց Հաֆիզան հետաքրքրութեամբ և դադարեց խնոցին հարելուց:

—Ասում են, սատանաները այս գիշեր Սիւրբի մազերը մկրատով կտրել են:

—Ճշմարիտ, հարցրեց Հաֆիզան, և մի և նոյն ժամանակ ուրախութեան նման մի լոյս արտափայլեց նրա սիրուն դէմքի վրա:

—Բոլորը կտրել են:

—Բոլորը, թէ զուլֆերը, թէ հիւսերը,—հիմայ այլանդակվել, քէչալ Ասլօի նման է դարձել Սիւրբին:

—Նրա տեղն է:—Շատ էր պարծենում իր երկայն մազերով Սիւրբին:—Պէտք է նրա պոչն էլ կտրէին:

—Ի՞նչ պոչ, հարցրեց Այիշան զարմանալով:

—Դու չես իմանում, ախար այդ հայ կնիկները պոչ ունեն: Սիւրբին էլ ունի: Ջէյնարն էր ասում: Նա մի անգամ տեսել էր, Սիւրբի լողանալու ժամանակ:

Երկու մանկահասակ կնիկները սկսեցին երկար խօսել Սիւրբի պոչի վրա, սկսեցին դատել, քննել, թէ ինչից էր այդ: յետոյ այն եզրակացութեան հասան, որ բոլոր հայ կնիկները ջինների տոհմից են, դրա համար Սիւրբին այնքան վարպետ և խորամանկ է, որ կարողացաւ կախարդել, խելքից հանել խանին, կարողացաւ բոլոր կնիկներին նրա «աչքից գցել» և իրան միայն սիրել տալ:

—Հիմա ինչ է անում Սիւրբին, հարցրեց Հաֆիզան:

—Ի՞նչ պէտք է անէ, պատասխանեց Այիշան արհամարհանքով,—իր վրանում նստած, լաց է լինում, ասում է՝ ես գիտեմ, այդ սատանայի գործ չէ, դա Ջէյնարի գործն է... Ջէյնարը մի քանի օր առաջ ասել էր նրան, թէ ես քո գլխին մի «օյին» պիտի խաղամ... Հիմա Սիւրբին մտածում է, թէ գիշերը քնած ժամանակ Ջէյնարն է կտրել տուել նրա մազերը, ասում է, ես բոլորը խանին կը յայտնեմ...

Ջէյնարը խանի հարեմի թագուհին և նրա առաջնակարգ կնիկներից մէկն էր, բայց Սիւրբի խանի հարեմը մտնելուց յետոյ նա իր նշանակութիւնը կորցրեց: Գեղեցիկ Սիւրբին, ստուեր ձգեց նրա վրա, և այստեղից առաջ եկաւ երկուսի մէջ նախանձ և ատելութիւն: Հաֆիզան և Այիշան համաձայն էին գտնում, որ Ջէյնարը, իր վրէժխնդրութիւնը գոհացնելու համար, իր աղախինների ձեռքով կտրել տուած լինէր Սիւրբի մազերը, որ այլանդակէ նրան, որ նրա գեղեցկութիւնից մի բան պակաս լինի: Բայց միւս կողմից, սնահաւատութիւնը նրանց թոյլ չէր տալիս բոլորովին հաւատալ այդ խայտառակութեանը, որ հարեմի մէջ մի սովորական բան էր: Նրանք կարծում էին, թէ անպատճառ սատանայի մասը պէտք է խառն լինէր այդ գործի մէջ, թէև դրա նման շատ գործեր կատարվում էին առանց սատանայի մասնակցութեան, ինչպէս էին՝ կնիկների միմեանց նոր կարված հագուստի վրա բծեր գցելը, մկրատով կտրատելը, միմեանց նոր գնված հողաթափների մէջ ցեխ լցնելը, միմեանց զարդարանքները, ակնեղէնները գողանալը և այլն: Վերջին ժամանակներում խանը այն աստիճան ձանձրացաւ կնիկների անընդհատ կռիւներից, և դժուարանալով որոշել, թէ որն է արդարը և որը մեղաւորը, սկսեց անխտիր կերպով ծեծել, թէ արդարին և թէ մեղաւորին, մտածելով, ի հարկէ նրանցից մէկը յանցաւոր կը լինի: Բայց Հաֆիզան և Այիշան չէին կարծում, որ Սիւրբի վիրաւորանքը անց կը կենայ առանց հետևանքի, գիտէին, որ խանը նրան շատ սիրում է և Ջէյնարը լաւ ծեծ կուտէր նրա մազերը կտրել տալու համար: Թէև այդ սատանայի գործ ևս լինէր, բայց պէտք էր աշխատել, որ Ջէյնարը պատժվի: Նա էլ մի բարի պտուղ չէ: Նա էլ առաջ փքվում էր, տրաքվում էր, աշխատելով բոլոր կնիկներին իր ոտների տակ դնել...

Թանձր մառախուղը սկսեց փոքր առ փոքր նօսրանալ և կապոյտ երկինքը տեղ-տեղ բացվեցաւ. արեգակի ճառագայթները սկսեցին շողալ այդ բացուածքներից, որպէս սպիտակ վրանի պատռված ճեղքերից: Չը նայելով որ ամառն էր, բայց վաղորդեան արեգակը դեռ անզօր էր ջերմացնելու լեռնային օդի ցրտութիւնը: Առաւօտեան ցօղը մանր գոհարների նման դեռ փայլում էր խոտաբոյսերի վրա, յիշեցնելով տաք երկրների գարնան սկզբները:

Խանի կիսաքուն երեխաները, բոբիկ ոտներով, առանց վարտիքի, դուրս էին թափվել չադրներից, և օջախների կրակի մօտ կկզած, տաքանում էին: Այստեղ նրանց մայրերը նախաճաշիկի պատրաստութիւն էին անում: Երեխաներից մէկը կատուի ճարպկութեամբ իր թաթիկը տարաւ կաթսայի մէջ և այնտեղից խլեց մի կտոր միս: «Ջօռ, ցաւ, վարամ ուտես», ասաց բարկացած մայրը և առեց վառելու փայտը, որ պատժէ նրա լրբութիւնը: Տղան սատանայի նման փախաւ, տանելով իր կողոպուտը. մօր ձգած փայտը դիպաւ նրա ոտներին և նա ընկաւ երեսի վրա: Միս կտորը դուրս պրծաւ նրա ձեռքից և թաւալվեցաւ գետնի փոշիների մէջ: Տղան շուտով աչքի եկաւ, և վեր բարձրանալով, կրկին յափշտակեց իր աւարը, փախաւ, և հեռուից սկսեց ծիծաղել, ջիգրացնել մօրը և անփորձանք կրծել փոշեթաթախ միսի կտորը:

—Հըմ... հըմ... տեսար, աչքդ հանեցի... բայ... ասաց նա երեսը ծամռելով:

---

*) Ա լ ա չ ո ւ ղ նշանակում է մի հիւսվածք, որ պատրաստվում է բարակ եղեգներից: Նրանով են շինում թափառաշրջիկ ցեղերը իրանց տաղավարները:

քան թէ եթէ մի բաղկաթոռի կամ մի լօժայի գինը վճարէին։ Եւ ոչ թէ միայն կօնցերտներ և ներկայացումներ չեն յաճախում, բայց եթէ մայրենի լեզուով մի դասախօսութիւն կարդաք, դարձեալ գրեթէ ոչ ոք չի գայ, այլ տղամարդիկ կը նստեն, թուղթ կը խաղան, իսկ կանայք լօտօ։

—

Մի պարոն խնդրում է մեզ տպել հետևեալը։ «Կամենալով ծանօթացնել ռուսաց հասարակութեանը Րաֆֆիի «Դաւիթ Բէկ» վէպի հետ, ես մտադիր եմ թարգմանել այդ գրուածքը, վասն որոյ խնդրեմ բարեհաճէք յայտնել ձեր լրագրի միջոցով, որ ես արդէն սկսեցի այդ թարգմանութիւնը»։

—

Մեղրի գիւղից ստացանք պ. Մատթէոս Շահինեանցից 3 րուբլ յօգուտ Վանի հիւանդանոցի։ Այդ երեք րուբլ տուել են. Մատթէոս Շահինեանց 1 րուբլ, Դաւիթ Առաքելեանց 1 ր. և Մատթէոս Մարկոսեանց 1 ր.։ Մեղրեցիները, ինչպէս մեզ գրում են, ստորագրութեան ժամանակ առատ առատ ստորագրվեցին, իսկ վճարելու ժամանակ հրաժարվեցան։

—

ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ մեզ գրում են, որ մեր աշխատասէր արևելագէտ և թարգմանիչ Մկրտիչ Էմին շուտով կը սկսի տպագրել Մովսէս Խորենացու երկրորդ թարգմանութիւնը ռուսերէն լեզուով, որ նա արել է առաջին թարգմանութիւնից քանի տարի յետոյ։ Այն հմտութիւնը և գիտնական փորձառութիւնը, որ կարող էր ստանալ Շարականի յայտնի թարգմանիչը քանի տարվայ ընթացքում, կարողացել է նպաստել նրան այնչափ, որ Խորենացու երկրորդ ռուսերէն թարգմանութիւնը այնչափ կատարեալ է և հարուստ մեկնութիւններով, որ առաջին թարգմանութիւնը կարող է համարվել միայն նորա ամենադժգոյն օրինակը։ Առաջին թարգմանութիւնից, որ տպագրված էր մօտ 3000 օրինակ, այլ ևս դժուար է գտնել այժմ մի օրինակ վաճառքի մէջ, այդ պատճառով ցանկալի է, որ և երկրորդ տպագրութիւնը լինէր ոչ պակաս քան 3000 օրինակ, որով հայ ինտելիգենցիան ևս կարողանար հեշտութեամբ շահվել իր ազգային հեղինակի ռուսերէն լեզուով կարդալով, որովհետև մեր ինտելիգենցիան, թէ իր ազգային պատմութեան և թէ մայրենի լեզուի վերաբերութեամբ շատ բոբիկ է։

—

«Вѣстн. Европы» ամսագրի դեկտեմբերի տետրակում տպված է մի պատկեր Ն. Տ. տաուբով ստորագրված «Въ камерѣ прокурора» վերնագրով։ Ռուս հրէայ սօցիալիստի ծերունի հայրը խօսում է պրօկուրորի հետ և բացատրում է նրան, թէ ինչի հրէայ երիտասարդները այդքան յաճախ են պատահում ռուս յեղափոխականների շարքում։ Պատճառը այն է, ծերունի հրէայի կարծիքով, որ հրէաների ինտելիգենցիային պատկանող երիտասարդները մի կողմից հրաժարվել են իրանց հայրենի հաւատից և նրանց սովորութիւններից, իսկ միւս կողմից ընդհանուր ռուսաց ինտելիգենցիայի շարքը մտնելու հնար չունեն, որովհետև նոյն իրաւունքներ չեն վայելում մնացած ռուս լուսաւորված քաղաքացիների հետ։ Այդ պատճառով նրանք ընկնում են սօցիալիզմի կատարեալ վարդապետութեան մէջ, որովհետև սօցիալիստները նայում են իրանց ընկերների վրա հաւասար աչքով, առանց խտրութիւն դնելու ազգութեան և կրօնի մէջ։

—

Պ. Կարապետ Ջալալեանց խնդրում է մեզ յայտնել, որ առաջիկայ 1881 թւին յոյս ունի լոյս ընծայել հայերէն լեզուով Դաւիդովի «Երկրաչափութիւն» գիրքը փոքր ինչ ընդարձակացած գործնական խնդիրներով, նոյնպէս և մի համառօտ «եռանկիւնաչափութիւն» (Тригонометрія)։

—

Մեզ գրում են ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ հետևեալը։ «Շուտով մամուլի տակից կը դուրս գայ պ. Սմբատ Շահազիզեանի բաւական մեծ աշխատութիւն, որ «Ձայն հրապարակախօսի» վերնագիրը կը կրի։ Աշխատութիւնը հետաքրքիր և բազմակողմանի կը լինի իր բովանդակութեամբ. Նա կազմում է մի ամբողջ ուսումն Մ. Նալբանդեանցի և Խ. Աբովեանցի գրական գործունէութիւնների։ Հեղինակը բազմակողմանի հայեացքներով է լուսաբանում թէ Նալբանդեանցի և թէ մեր միւս գրողների աշխարհահայեցողութիւնները։ Այսպիսով պ. Ալէքսանդր Երիցեան ակամայ մի բարի գործ կատարեց, երբ նա գրեց Նալբանդեանցի մասին, կարծես դիտմամբ աղաւաղելով իրողութիւնները և մեր հեղինակի մտքերի նշանակութիւնը։ Երիցեանը աւելի լաւ ծառայութիւն չէր կարող անել մայրաքաղաքների մեր մի քանի քուրմերին, որոնք ոչ թէ միայն Նալբանդեանցի կենդանութեան ժամանակ նրա անձնական թշնամիներն էին, այլ և մնացին նրա անուան և յիշատակի թշնամիներ և նրա մահից յետոյ։ Գտնվում են Մոսկվայում այնպիսիներ, որոնք մինչև անգամ հաւատացնում են, որ Երիցեանի յօդուածը գրվեցաւ Ս. Պետերբուրգի մի քուրմի պատուէրով, բայց ի հարկէ այդ լուրերին հաւատալ չէ կարելի։ Ինչ և իցէ, այժմ Երիցեանի անհամակրական յօդուածը ծնեցրեց մի օրինաւոր գիրք մեր նոր գրականութեան երկու ռահվիրաների մասին»։

—

Այս տարի մնում է մեզ «Մշակի» մի քանի համարներ հրատարակելու։ Այդ պատճառով խնդրում ենք մեր բաժանորդներին շտապել յայտնել մեզ իրանց ցանկութիւնը եկող տարին գրվելու, որպէս զի տօներին մի շաբթից աւելի չը դադարեցնենք «Մշակը» և նոյն ժամանակ խնդրում ենք այն բաժանորդներին, որոնց վրա մնացել են ապառիկները, շուտով ուղարկել մեր խմբագրութեանը իրանց վրա մնացած պարտքը։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻՋՆՈՐԴ ԴԱՏԱՐԱՆ

—

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները։ Վերջին օրերում Թիւրքիայի և Յունաստանի փոխադարձ յարաբերութիւնները այնպիսի ուղղութիւն ստացան, որ չափազանց վտանգաւոր է եւրոպական խաղաղութեան համար։ Այդ երկու պետութիւններն էլ բացարձակ յայտնեցին, որ նրանց մէջ շուտով պատերազմ կը ծագի։

Յունական կառավարութիւնը իր թագաւորի և առաջին մինիստրի բերանով յայտնեց, որ եթէ մինչև գարունքը Թիւրքիան բաւականութիւն չը տայ Յունաստանի պահանջներին, այս վերջինը ստիպված կը լինի զէնքի ուժով իրագործել իր ցանկութիւնները։ Յունական ամբողջ ժողովրդի մէջ տարածված է պատերազմական ոգի և նա պատրաստ է ամեն տեսակ զոհաբերութիւններ անել, որպէս զի տիրապետի իրան վիճակված նահանգներին։ Յունաստանը ոչ կամենում է և ոչ կարող է սպասել։ Ազգի համբերութիւնը հատել է, յայտնում է առաջին մինիստրը և նա չէ կարող այլ ևս սպասել։ Յունաստանը սպասում է այն ժամանակին, որ վերջացնի պատերազմական իր պատրաստութիւնները և պատերազմ սկսի իր հինաւուրց թշնամու դէմ։

Թիւրքաց կառավարութիւնը նոյնպէս վճռողական կերպով պաշտպանում է իր իրաւունքները և իր տեսակէտը։ Թիւրքաց դիպլօմատիան զարմանալի յաջողութեամբ պաշտպանում է Թիւրքիայի շահերը։ Նա պնդում է, որ մինչև այժմ միջազգային իրաւունքը նոր երկրներ ձեռք բերելու համար երկու ձև էր ճանաչում՝ առևտուր և պատերազմ։ Վերջին ժամանակներում առևտրի օգնութեամբ Միացեալ Նահանգները, Ֆրանսիան և Շվեյցիան նոր երկրներ ձեռք բերին։ Պատերազմի օգնութեամբ Գերմանիան խլեց Ֆրանսիայից Էլզաս-Լօտարինգիա, իսկ Ռուսաստանը Թիւրքիայից Բեսարաբիայի նահանգը և Հայաստանի մի մասը։ Թիւրքաց քաղաքագէտները հարց են առաջարկում, թէ ի՞նչ իրաւունքով Յունաստանը կամենում է խլել Թիւրքիայից գրեթէ երկու նահանգներ՝ Էպիրոս և Թեսալիա։ Յունական կառավարութիւնը չէ գնել այդ նահանգները, որովհետև նրանց տէրը ոչինչ գնով չէ կամենում նրանց ծախել։ Երևի այդ նահանգների գնելու մասին խօսելն անգամ աւելորդ է։ Պատերազմի մասին նոյնպէս չէ կարելի խօսել, որովհետև Յունաստանի և Թիւրքիայի մէջ պատերազմ չէ եղել և մինչև այժմ այդ նահանգները Եանինա և Լարիսա քաղաքներով Թիւրքիայի ձեռքին են։

Յոյները կարող են ասել, որ եւրոպական պետութիւնները տուել են նրան այդ նահանգները, բայց այդպիսի պատասխանը չի բաւականացնի Թիւրքիային։ Բ. Դուռը կարող է հասկանալ, որ իւրաքանչիւր պետութիւն իր երկրի մի մասը կարող է ուրիշին տալ, որ իւրաքանչիւր յաղթված պետութիւն կարող է զրկվել իր երկրի մի մասից, նա հասկանում է, որ Ռուսաստանը իր յաղթութիւններից յետոյ իրաւունք ունէր Թիւրքիայից երկրներ խլել, բայց Բ. Դուռը անկարող է հասկանալ, թէ ինչ հիման վրա մեծ պետութիւնները իրաւունք ունեն նրա երկրների մի մասը ուրիշին տալ, քանի որ նրանք այդպիսի իրաւունք երբէք չեն ունեցել ոչ թէ միայն մի մեծ, այլ և մի փոքր պետութեան վերաբերութեամբ։ Թիւրքերը պնդում են, որ եթէ անհրաժեշտ է ընդարձակել Յունաստանը, ուրեմն թող այս կամ այն պետութիւն իր երկրներից նրան մաս տայ։

Ահա այս հանգամանքները չափազանց խճճում են յոյն-թիւրքական գործերը, որոնց լուծելու համար Ֆրանսիան միջնորդ դատարան առաջարկեց։ Ֆրանսիական կառավարութիւնը կարծում է, որ միջնորդ դատարանը կարող է այնպիսի վճիռ կայացնել, որ երկու կողմերն էլ կը համաձայնվեն նրան ընդունել։ Այժմ պետութիւնների մէջ մտքերի և կարծիքների հաղորդութիւն է կատարվում այդ գործի մասին։

Լրագիրները կարծում են, որ այդ դատարանը աջողութիւն չէ կարող ունենալ նոյն իսկ սկզբից, որովհետև միջոց չը կայ միջնորդ դատաւորներ ընտրելու համար։

—Զօռ ունես, ցաւ ունես, վարամ ունես, կրկնեց մայրը,—թէ ձեռքս կընկնես, ես գիտեմ ինչ կանեմ...

Զատիներից մէկի մէջ, խորասանի գեղեցիկ գորգի վրա, միայնակ նստած էր մի մանկահասակ կին, գրկած ունենալով մի փոքրիկ երեխայ։ Նա կպած էր մօր կուրծքին և ծիծ էր ուտում։ Արևի ոսկեգոյն ճառագայթները թափվելով վրանի մէջ, լցրել էին նրան խիստ ախորժ և փափուկ ջերմութիւնով։ Մայրը տխրութեամբ նայում էր երեխայի երեսին և նրա սևորակ աչքերը լցվում էին արտասուքով։ Երեխան երբեմն թողնում էր բերանից ծիծը, նայում էր մօր երեսին և ժպտում էր, կարծես, այդ անմեղ ժպիտով կամենում էր ասել, թէ դեռ չեմ կշտացել։ Մօր գլուխը, շալմայի նման, փաթաթած էր մետաքսեայ սև քօղով, որի տակից մազեր ամենևին չէին երևում։ Այդ կինը Սիւլին էր, Տաթևի Դաւիթ ուրացողի աղջիկը։ Նրա առաջվայ անունը Մարիամ էր, բայց երբ մահմեդականութիւն ընդունել տուեցին, կոչեցին Սիւլի։ Խանը ունէր այդ անունով մի ուրիշ կին, որին շատ էր սիրում, վաղահաս մահը զրկեց նրան այդ կնոջից, և նրա անունը շնորհեց գեղեցիկ Մարիամին։ Հայրը ծախեց Մարիամին Տաթևի մելիքութիւնը ստանալու համար, և թողնելով քրիստոնէական կրօնը, ինքն նոյնպէս ընդունեց մահմեդականութիւն. այդ պատճառով հայերից ստացաւ «ուրացող» անունը և Տաթևի համար դարձաւ մի երկրորդ Վասակ, իսկ ինքը իրան Թուրքի անունով Բաղր էր կոչում։

Սիւլիի տխրութիւնը նրա համար չէր, որ այն գիշեր իր նախանձորդների սխակալ ձեռքը զրկել էր նրան իր հարուստ և սև սաթի նման փայլուն գիսակներից։ Նա այդ մասին չէր մտածում և ինչ հարկ կար մտածելու։ Նրա գեղեցկութիւնից պակասեց մի զարդ։ Աւելի լաւ, այդ մեծ կորուստ չէր Սիւլիի համար։ Այդ կորուստ համարում են այն կնիկները, որոնք ախորժակ ունեն սիրվելու։ Բայց ումից պէտք է սիրվէր Սիւլին։ Մի գազանից, մի եղեռնագործից, որին նա ամեն սրտով ատում էր, որի սէրը աւելի բարկացնում էր նրան, որի ձեռքում գերի էր նա։ Նա զոհ էր, մի անբախտ զոհ հօր փառասիրութեան։ Հայրը վաճառեց նրան Տաթևի մելիքութիւնը ստանալու համար. և ծնողական այդ անգթութեան հետ չէր կարող հաշտվել նա։ Ամեն անգամ հայ քահանայի երեսը տեսնելիս, ամեն անգամ հայոց եկեղեցու զանգակի ձայնը լսելիս, նրա սրտում կրակ էր լցվում. նրա աչքերը հեղեղվում էին արտասուքով, և նա մտածում էր, որ կորած է թէ հոգով և թէ մարմնով։ Այս աշխարհը սև էր նրա համար, իսկ այն աշխարհում սպասում էր նոյնպէս տանջանք։ Կրօնական զգացմունքը ջերմ էր նրա մէջ։ Իր մօրից լսել էր նա շատ բաներ մահմեդականների մասին։ Մահմեդականի հացը ուտելը, մահմեդականի հագուստը հագնելը, մահմեդականին դիպչելն անգամ մեղք էր համարում նա, իսկ այժմ... այժմ սարսափում էր նա, երբ նայում էր իր սիրելի զաւակի վրա, այդ իր մարմինը և արիւնը կրող մանուկը մահմեդականի պտուղ էր... Քանիցս անգամ նա պատրաստվեցաւ խեղդել նրան, քանիցս անգամ կամեցաւ թունաւորել նրան, բայց ամեն անգամ, երբ նայում էր այդ մանուկի վրա, նրա ձեռքերը թուլանում էին, նա անզօր էր լինում կատարել իր մտադրութիւնը։ Ինչն էր պահում նրան. մեղքի ծնունդը, թէ մայրական սէրը.—այդ մասին նա անկարող էր իրան հաշիւ տալ։

Խորին տխրութեամբ նայում էր նա այս առաւօտ փոքրիկ հրապարակի վրա, որ շրջապատած էր սպիտակ չադրներով։ Այնտեղ ման էին գալիս խանի կիսամերկ կանայքը, երեխաները արջի քոթոթների նման վխտում էին, աղախինները, գլուխը կորցրած այս կողմ և այն կողմ էին վազում, ամեն ինչ գտնվում էր մի անսովոր շարժողութեան մէջ։ Ի՞նչ էր պատահել. ում համար էր այդ մեծ պատրաստութիւնը։ Կամարայի վրա հացի թխելը դեռ չէին վերջացրած. կաթսաների մէջ կերակուրները դեռ եփվում էին. շարժական երկանաքարը անդադար ալիւր էր աղում. օդը լցված էր այդ մեծ խոհանոցի ախորժ հոտով։ Արեգակը բաւական բարձրացել էր հորիզոնի վրա, վաղորդեան մառախուղը բոլորովին փարատված էր. մանիշակագոյն երկնքի վրա ամպի մի փոքրիկ կտոր անգամ չէր երևում։ Անտառապատ լեռները ծփում էին արեգակի ճառագայթների մէջ, ներկայացնելով մի սքանչելի տեսարան։ Սիւլիի երեխան, առանց մօր ծիծը թողնելու բերանից, աչքերը փակեց և ննջեց. Նա դեռ իր վարդագոյն շրթունքները շարժում էր, երևակայելով, թէ ծծում է։ Մայրը զգուշութեամբ ցած դրեց նրան բարձի վրա, սկսեց պատրաստել լանգիկը, որ կապած էր վրանի երկու սիւների մէջ։ Այդ միջոցին, իր շուրջը նայելով, ներս մտաւ մի մարդ, որը, ինչպէս երևում էր, զգուշանում էր, որ իրան չը նկատէին։ Դա մի կլորիկ մարդ էր, փոքրիկ հասակով. գլխի ալևորած մազերը ցոյց էին տալիս, որ նրա տարիքը վաղուց արդէն անցել էր յիսունից, բայց երեսի վրա մազերի մի նշոյլ անգամ չը կար։ Մի այսպիսի թառամած, կնճռոտած, և զուրկ այրական բոլոր արտայայտութիւնից դէմք կարող էին ունենալ պառաւ կնիկները միայն։ Երեսի լերկ կաշին դեղին պղնձի գոյն ունէր մոխրի հետ խառնված, իսկ աչքերում ամենևին փայլ չը կար։ Նրա ձայնը երեխայի անզարգացած ձայնի կատարեալ նմանութիւնը ունէր, որը, կարծես, դուրս էր գալիս փողից։ Այդ ծերունի երեխան խորին յարգանքով մօտեցաւ տիկնոջը, և չոքելով նրա առջև, ասաց.

—Մի խնդիրք ունեմ։

—Գիտեմ ինչ պիտի ասես, Ահմէդ, պատասխանեց տիկինը երեսը շուռ տալով.—լաւ է, որ չը խօսես։

Ներքինին ձեռքը մեկնեց և վեր առեց տիկնոջ հողաթափերի մի հատը, որ դրած էր վրանի մուտքի մօտ, և սեղմելով իր ցամաքած շրթունքի վրա, ասաց.

—Ես ձեր ոտքը համբուրում եմ, լսեցէք ծերուկ Ահմէդի աղաչանքին։

—Երկար խօսել պէտք չէ, Ահմէդ, ես երդվել եմ երբէք չը տեսնել նրա երեսը։

Ներքինին փորձ փորձեց նորից կրկնել իր խնդիրքը, բայց տիկինը հրամայեց նրան հեռանալ, յայտնելով, թէ իր յիմարութիւններով կարող է զարթեցնել երեխային, որին պատրաստվում էր կապել օրօրոցի մէջ։

Ահմէդը ազգով հայ էր, ղարաբաղցի, տեղային ամենալաւ թառ ածողներից մէկը։ Նրան երիտասարդութեան ժամանակ բերել տուեց խանը և պահում էր իր սազանդարների (նուագախմբի) մէջ, որոնց իր մօտից չէր հեռացնում։ Եւ որպէս զի Ահմէդը կարողանայ հարեմի մէջ ևս մուտք գործել, խանումների համար ևս ածել, խանը հրամայեց նրան ներքինիացնել։ Երկար տարիներ նա զուարճացնում էր խանումներին իր թառով, բայց երբ ծերացաւ, թողեց ածելը, այժմ կանանոցի մէջ ներքինապետի պաշտօն էր կատարում։ Բայց մի բան, որ պահեց նա ամենայն սրբութեամբ,—դա էր քրիստոնէական հաւատը, որ պաշտում էր գաղտնի կերպով։

(Կը շարունակվի)